

EWA LEŚNIAK-BEREK

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5951-9286>

PROJEKTOWANIE W PRACY SOCJALNEJ NA PRZYKŁADZIE PROJEKTÓW SOCJALNYCH REALIZOWANYCH W STUDIUM PRACY SOCJALNEJ INSTYTUTU SOCJOLOGII UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO

ABSTRAKT

Kształcenie do zawodu pracownika socjalnego wymaga realizacji wielu treści zapewniających interdyscyplinarne oraz multi-kompetencyjne przygotowanie przyszłego profesjonalisty. W tym aspekcie szczególne znaczenie należy przypisać projektom socjalnym, które dzięki wielozadaniowości pobudzają w studentach aktywność, umożliwiają łączenie wiedzy z działaniem i uruchamiają postawę refleksyjną, pozwalającą na ocenę projektowanych działań. Przygotowanie i wdrożenie projektów łączy się z koniecznością podjęcia szeregu ról, stwarzając okazję do sprawdzenia się w nowych działaniach i określenia stopnia swojej gotowości do wykonywania zawodu. Celem artykułu jest podkreślenie wartości edukacyjnej projektowania oraz zaprezentowanie struktury projektów socjalnych realizowanych w Studium Pracy Socjalnej Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego. W tekście wskazano ponadto na trudności pojawiające się na poszczególnych etapach pracy nad projektem wraz ze wskazówkami pozwalającymi na ich uniknięcie.

Słowa kluczowe: projekt socjalny, kształcenie do pracy socjalnej, praca socjalna

WPROWADZENIE

Niekwestionowanym czynnikiem wpływającym na proces profesjonalizacji zawodu pracownika socjalnego jest tok edukacji i doskonalenia w jego zakresie. Szczególnie miejsce zajmuje w tym aspekcie kształcenie na poziomie akademickim. Obecnie obowiązujące przepisy dotyczące szkolnictwa wyższego

(Dz.U. 2018, poz. 1668; Dz.U. 2018, poz. 1861) dają uczelniom swobodę w budowie programów i określaniu profili swoich absolwentów na podstawie Polskiej Ramy Kwalifikacji. Nie ulega jednak wątpliwości, że kształcenie do pracy socjalnej wymaga realizacji podstawowego kanonu treści pozwalających na zdobycie niezbędnych kompetencji do wykonywania zawodu. Założenia, na których opiera się program kształcenia, sprowadzają się do przekonania, że profesjonalna praca socjalna polega na mobilizowaniu ludzi do samodzielności i odpowiedzialności za swoje życie. Działania powinny mieć charakter otwarty i aktywizujący. Dlatego priorytetem w kształceniu jest dążenie do tego, aby absolwent studiów był człowiekiem pełnym inicjatywy, umiejącym współpracować ze środowiskiem lokalnym, instytucjami rządowymi i pozarządowymi, dysponującym rozległą wiedzą i umiejętnościami, w tym sprawnością opracowania i wdrożenia **projektu socjalnego**.

DEFINICYJNE UJĘCIE PROJEKTU SOCJALNEGO

Projektowanie socjalne stanowi przemyślany proces działań będących odpowiedzią na zbadane potrzeby, wykorzystujących posiadany potencjał i angażujących adresatów do współpracy. U jego podstaw leży społeczna wrażliwość, gotowość do działań i otwartość na innowacje. Dobrze zaplanowany projekt pozwala na wzmocnienie kompetencji i poprawę społecznego funkcjonowania odbiorców oraz umożliwia dostęp do zasobów i różnych form wsparcia społecznego. O wzrastającym znaczeniu projektu socjalnego świadczy zaliczenie go do katalogu obowiązkowych zadań realizowanych przez gminę (art. 17, ust. 2, pkt. 3a ustawy o zmianie ustawy o pomocy społecznej, Dz.U. 2015, poz. 1310)¹⁾. Ustawowa definicja projektu socjalnego określa go krótko jako: „zespół działań mających na celu poprawę sytuacji życiowej osób, rodzin, grup zagrożonych ubóstwem, marginalizacją i wykluczeniem społecznym” (art. 6, pkt. 18, tamże). Jednakże jej skrótowa forma nie oddaje w pełni istoty i znaczenia podejmowanych w projektowaniu socjalnym oddziaływań, stąd warto ją rozwinąć.

---

¹⁾ Trzeba przy tym zaznaczyć, że projekty socjalne są obecne w kształceniu do pracy socjalnej już od lat 90. ubiegłego wieku.

Projekt to interdyscyplinarne przedsięwzięcie prowadzące do osiągnięcia zaplanowanego celu zgodnie z określoną specyfiką, przy użyciu określonych zasobów, tj. czasu, zespołu, budżetu (Chłudziński, Przybylski, 2004, s. 7). Dorota Wolska-Prylińska (2010, s. 57) zwraca uwagę na konieczność oparcia projektowanych działań na założeniach teoretycznych i diagnozie społecznej. W jej ujęciu projekt stanowi podstawę wdrożenia działań wraz z ich monitorowaniem i ewaluacją. Zdaniem Ewy Kantowicz (2001, s. 139) głównym założeniem planowanego działania powinno stać się dążenie do pozytywnej zmiany. Podobnie o projekcie pisze Elżbieta Więckowska (2010, s. 146), wskazując, że „jest zamierzonym planem działania polegającym na kreowaniu pomysłów służących usprawnianiu lub ulepszeniu rzeczywistości społecznej”.

W definicyjnym opisie procesu projektowania najczęściej zwraca się uwagę na ograniczenie w czasie i dążenie do określonego celu (Ciczkowski, 1999, s. 298; Chłudziński, Przybylski, 2004; Kantowicz, 2011, s. 88; Wasilewska-Ostrowska, 2013, s. 195). Kolejnymi z cech są: etapowość, organizacja i konieczność postępowania według specyficznych zasad, z wykorzystaniem właściwych metod i strategii (Dutkiewicz, 2002, s. 237; Wódz, Niesporek, 2010, s. 38–40). Warto wreszcie wskazać na antycypacyjny charakter działań, które podejmuje się w dążeniu do przewidywanej zmiany (zob. Marynowicz-Hetka, Piekarski, 1996, s. 176). Nawiązuje do tego również Anna Kotlarska-Michalska (1999, s. 37), zaznaczając, że „dążenie do przekształcania zastanej sytuacji jest tworzeniem antycypowanego obrazu, jest symulowaniem zachowań, jakie winny być podjęte, aby sytuacja uległa zmianie”.

Niezależnie od przyjętej definicji, wskazać należy, że projektowanie wpisuje się w postępowanie metodyczne na rzecz rozwiązania problemu danej populacji znajdującej się w trudnej sytuacji. Zatem osią działania metodycznego są zmiany korzystne z punktu widzenia dobra: jednostki, rodziny, grupy, środowiska lokalnego czy instytucji pomocy społecznej (Wódz, Niesporek, 2010, s. 34–35).

ZNACZENIE PROJEKTU SOCJALNEGO W KSZTAŁCENIU

Kształcenie poprzez projektowanie niesie ze sobą szereg pozytywnych wzmocnień dla poszczególnych elementów przygotowania do zawodu pra-

cownika socjalnego. Proces projektowania scala bowiem wszystkie z nabytych kompetencji i daje możliwość sprawdzenia ich w praktyce działania społecznego. „Funkcja dydaktyczna [...] projektu socjalnego wyraża się m.in. w profesjonalnym przygotowaniu pracownika uważnie nastawionego na innego, otwartego na «nowe», na zmianę, elastycznego w myśleniu i działaniu. Pracownika umięjącego spożytkować wiedzę i umięjącego dla antycypowania przebiegu zdarzeń i przewidzenia konsekwencji podjętych działań oraz potrafiącego podejmować trafne decyzje” (Marynowicz-Hetka, Piekarski, 1998, s. 177–178). Projekt otwiera szeroką przestrzeń dla działań twórczych i innowacyjnych. Pozwala na projektowanie złożonych rozwiązań, z zastosowaniem wielu perspektyw teoretycznych. To zadanie wielotorowe, kształcące w studentach wiele umięjąności i kompetencji zawodowych i społecznych. W swoich projektach pełnią nie tylko rolę planujących, ale również funkcje: koordynatorów, realizatorów, nauczycieli, trenerów, ewaluatorów, fundraiserów, menagerów, rzeczników, mediatorów, negocjatorów czy osób promujących podejmowane działania. Uczą się słuchać, obserwować i odpowiadać na potrzeby, co wymaga umięjąności wyważenia swoich propozycji, aby pozostawały w zgodzie z potrzebami uczestników projektu, a nie realizowały wyobrażeń definiowanych jedynie przez autorów.

Niewątpliwie pozytywnym aspektem kształcenia przez projektowanie jest możliwość lepszego poznania placówek, w których studenci realizują projekty. Dzięki wewnętrznemu rozeznaniu mają możliwość dokonania własnej oceny działalności instytucji, analizy jej struktury i systemu zarządzania. Mogą się przyrzeć bardziej szczegółowo zadaniom poszczególnych pracowników, ich postawom i identyfikacji z wykonywanym zawodem (Dymowska, Ciczowska-Giedziun, 2016, s. 345–346). Warto przy tym zaznaczyć, że sami studenci podlegają jednocześnie podobnemu oglądowi w zakresie ich zaangażowania, posiadanych umięjąności i rzetelności w działaniu, co częstokroć znajduje wyraz w propozycji zatrudnienia ich w placówce/organizacji, gdzie projekt jest realizowany. Projektowane działania nierzadko stają się stałym elementem działalności, co stanowi o ich trafności i skuteczności.

W trakcie realizacji zadań studenci doświadczają rozwoju własnej osobowości, co sprzyja umacnianiu pewnych cech charakteru, np.: odpowie-

działności, obowiązkowości, odwagi w podejmowaniu wyzwań, systematyczności, zdecydowania w działaniu, umiejętności pokonywania trudności i radzenia sobie ze stresem. Doskonałą również cechy ułatwiające budowanie pozytywnych relacji interpersonalnych, takich jak: gotowość do współpracy, otwartość, cierpliwość, pokonywanie stereotypów, radzenie sobie w sytuacjach konfliktowych (tamże, s. 344).

Podkreślenia wymaga celowość wykorzystania wiedzy teoretycznej w projektowaniu. Używanie wiedzy w praktyce społecznej wpływa bowiem na racjonalność i skuteczność działania, a także na klarowność podejmowanych decyzji. Co więcej, sprawne stosowanie wiedzy w praktyce obniża stres, którego doświadcza każdy, kto podejmuje się pracy na rzecz osób w trudnej sytuacji. Świadomość złożoności problemów stawia przed projektującym wymóg posiadania wysokich kompetencji poznawczych oraz trafnego i precyzyjnego formułowania celów. Nie mniejsze znaczenie posiadają umiejętności właściwej oceny (sytuacji, potencjału), w tym samooceny oraz dostrzeganie możliwości wynikających z procesu zmiany. Projekt socjalny pozwala na zintegrowanie tych wszystkich elementów (Dutkiewicz, 2002, s. 237).

Świadomość wskazanych powyżej atutów ujęcia projektowego jest obecna w koncepcji kształcenia, realizowanego przez Studium Pracy Socjalnej Uniwersytetu Śląskiego od samego początku funkcjonowania. Zmiany programów dokonywane na przestrzeni lat zawsze uwzględniały priorytetowy charakter projektu socjalnego, opartego na metodyce pracy socjalnej i spełniającego jednocześnie wymogi stawiane pracy dyplomowej.

RAMY ORGANIZACYJNE PRACY NAD PROJEKTEM

Poszczególne uczelnie kształcące do zawodu pracownika socjalnego w Polsce wypracowały własne wymagania w zakresie przygotowania projektowego. Niejednoznaczność terminu „projekt działania” powoduje, że w systemach edukacyjnych projekt raz ukierunkowuje działania, a innym razem stanowi jego rzeczywistą realizację (zob. Barbier, 2006, s. 87). W zależności od przyjętej koncepcji projekt socjalny przybiera postać pojedynczego przedmiotu, kilkusemestralnego modułu lub modułu łączonego z semina-

rium dyplomowym. Bywa, że stanowi niewymagający realizacji plan, albo jedynie symulację wdrożenia, ale najczęściej jest to rozbudowane, zaawansowane przedsięwzięcie obejmujące proces wdrożenia i oceny.

W programie studiów realizowanych w Studium Pracy Socjalnej US projekt socjalny jest częścią składową trzyletniego seminarium dyplomowego²⁾, obejmującego dodatkowo praktyki dyplomowe, przeznaczone na obowiązkowe przeprowadzenie projektu³⁾ i dokonanie jego ewaluacji. Pierwszy semestr seminarium (IV semestr studiów) jest poświęcony fazie konceptualizacji, obejmującej działania diagnostyczne i studia literaturowe. Studenci dokonują wyboru problematyki i przeprowadzają pogłębione badania. W drugim semestrze seminarium (V semestr studiów), związanym z fazą operacjonalizacji, rozpoczyna się czas intensywnej pracy nad podbudową teoretyczną oraz poszczególnymi częściami projektu. Równoległe realizowany jest moduł pt. projekt socjalny⁴⁾, pozwalający na szczegółowe omówienie każdego elementu projektu. Ostatni semestr studiów to czas na wdrożenie oraz ewaluację projektu, które mają miejsce w ramach praktyk dyplomowych.

Przygotowany projekt socjalny jest pracą dyplomową, którego obrona wieńczy uzyskanie tytułu licencjata bądź magistra pracy socjalnej. Na całe przedsięwzięcie składa się w sumie 600 godzin, z czego blisko 400 obejmuje pracę własną autorów projektów socjalnych. Około 20% prac powstaje w dwuosobowych zespołach, pozostałe to projekty indywidualne. Spotykane są również projekty łączące działania w fazie wdrażania, w których studenci współpracują, wiążą aktywności i wymieniają się wzajemnie zasobami mimo podejmowania innej tematyki (np. łączenie działań młodzieży i seniorów, gdzie jeden ze studentów realizuje projekt z seniorami, a drugi z młodzieżą).

---

²⁾ Na studiach II stopnia praca nad projektem w ramach seminarium magisterskiego jest realizowana przez 4 semestry.

³⁾ Wymóg wdrażania planowanych działań został wprowadzony wraz z uruchomieniem kierunku praca socjalna (2009 r.). Projekty, które powstawały w ramach kierunku socjologia o specjalności praca socjalna, nie posiadały takiego wymogu, aczkolwiek część z nich była z powodzeniem wdrażana przez autorów, co podnosiło ich walor praktyczny i edukacyjny.

⁴⁾ Od roku akademickiego 2019/2020 moduł będzie realizowany w semestrze IV.

Wybór tematyki projektu jest autonomiczny i uzależniony od zainteresowań studentów. Zazwyczaj podejmują projekty związane z danym obszarem problemowym (np. niewydolność opiekuńczo-wychowawcza, przemoc, niepełnosprawność, uzależnienia, ubóstwo, samotne rodzicielstwo, praca z seniorami), ale pojawiają się również propozycje działań kierowanych do pracowników socjalnych (np. projekty dotyczące wypalenia zawodowego) lub projekty o charakterze edukacyjno-promocyjnym kierowane do społeczeństwa (np. mające na celu poprawę wizerunku pracowników socjalnych). Swoboda wyboru tematu zwiększa zaangażowanie i identyfikację z podejmowanym działaniem. Dyskusyjny jest w tym kontekście problem podejmowania się w projekcie rozwiązań problemów, w które zaangażowani są sami autorzy. Doświadczenia własne w danym obszarze mogą bowiem stanowić zarówno atut i wartość wzmacniającą podejmowane działania⁵⁾, jak i zdecydować o ostatecznym niepowodzeniu ze względu na poczucie bezsilności, braku kompetencji w poprawie własnej sytuacji lub sytuacji najbliższych czy też na silne emocje, jakie towarzyszą sprawie⁶⁾. Jedną z motywacji w podejmowaniu tematyki jest też chęć upamiętnienia lub wyrażenia ważnych uczuć dla osób znaczących w życiu autora⁷⁾. Każdy z takich przypadków wymaga szczerości i omówienia jeszcze na etapie konceptualizacji, co jednak nie zawsze ma miejsce i pozostaje w gestii autora projektu.

Swoboda wyboru zagadnień jest również zachowana w przypadku podjęcia realizacji tematów zaproponowanych przez partnerów Rady Programowej Kierunku Praca Socjalna (RPKPS). Począwszy od roku 2016

---

⁵⁾ Przykładem jest projekt zrealizowany przez studentkę będącą siostrą chłopca chorego na zespół Downa, której rodzice przez kilka lat zmagali się z barierami systemu i brakiem dostępu do informacji. Wiedza i doświadczenie jej rodziny pozwoliły na przygotowanie i wdrożenie projektu dedykowanego innym rodzicom osób niepełnosprawnych.

⁶⁾ Jednym z przykładów jest projekt studentki, będącej DDA, której matka zmagająca się z chorobą alkoholową. Studentka planowała przygotowanie projektu adresowanego do kobiet trafiających do izby wytrzeźwień. W trakcie pracy nad projektem poprosiła o możliwość zmiany tematyki ze względu na zbyt wysokie koszty psychiczne.

⁷⁾ Egzemplifikacją jest praca poświęcona tematyce suicydalnej studentki, której brat zmagał się z problemem depresji. Praca stanowiła uhonorowanie walki podjętej z chorobą.

członkowie RPKPS zgłaszają obszary problemowe zidentyfikowane w ich placówkach⁸⁾. Studenci decydujący się na współpracę sami wybierają temat z listy, czasem modyfikując go w zależności od informacji uzyskanych w badaniach pogłębionych. Podejmowanie problemów sugerowanych przez partnerów daje studentom korzyści w postaci potencjalnego wsparcia w całym procesie projektowania, począwszy od pogłębiania diagnozy (ułatwienie dostępu do adresatów działań), poprzez realizację projektu (dostęp do zasobów placówki/organizacji), aż do jego ewaluacji (udzielenie informacji zwrotnej o efektach). Realizacja projektów w podmiotach partnerskich stanowi dodatkowo ważny element pogłębienia współpracy Studium Pracy Socjalnej z otoczeniem.

BUDOWA PROJEKTU SOCJALNEGO⁹⁾

Nie kwestionując zasadności unikania nadmiernego uszczegóławiania struktury projektu, która może zbyt sztywnie praktykę projektowania (Marynowicz-Hetka, Piekarski, 1998, s. 178), dostrzegając jednak z drugiej strony potrzebę uspoźnienia kryteriów powstających projektów, a także wychodząc naprzeciw oczekiwaniom samych studentów, zespół Studium Pracy Socjalnej opracował propozycję struktury pracy dyplomowej obejmującej wymagane elementy projektowania. Cała praca dyplomowa składa się z dwóch zasadniczych części – teoretycznej oraz praktycznej¹⁰⁾. Część teoretyczna stanowi wprowadzenie do zagadnienia problemowego, pozwalające na systematyzację i pogłębienie wiedzy w danym obszarze. Wskazane jest zawarcie w tej części pracy – obok definicji i charakterystyki poszczególnych aspektów zagadnienia – również skali zjawiska oraz dostępnych form pomocy i wsparcia (w tym profilaktyki).

---

⁸⁾ Do tej pory zgłoszono blisko 50 tematów.

⁹⁾ Opis poszczególnych elementów projektu zawiera rozwinięcia, wskazówki i zalecenia stosowane przez autorkę tekstu w ramach seminarium dyplomowego. Szczegółowe wymagania stawiane przez innych promotorów mogą się w tym zakresie różnić.

¹⁰⁾ W przypadku prac magisterskich praca obejmuje dodatkowo część metodologiczną, poświęconą opisowi przyjętych metod badawczych i prezentującą w szczególności podjęty proces badawczy.

Podstawy teoretyczne uzasadniają sens, rację i kierunek podejmowanych działań. Część praktyczna to projekt posiadający strukturę złożoną z powiązanych, wzajemnie zależnych etapów, co nie oznacza jednak, że zakończenie jednego warunkuje rozpoczęcie następnego. Część z etapów ma bowiem charakter ciągły, wzajemnie przenikający, wymagający bieżącej aktualizacji, ponownej refleksji, a czasem korekty w odpowiedzi na zaistniałe zmiany bądź błędnie przyjęte założenia.

Zaproponowana struktura projektów jest zgodna z ogólnie przyjętymi zasadami projektowania, podporządkowanymi postępowaniu metodycznemu (Niesporek, 2007, s. 77–79; Wódz, Niesporek, 2010, s. 38–40). W budowie realizowanych projektów można wyróżnić 4 główne etapy: 1) diagnozę, 2) plan działania, 3) wdrożenie planu oraz 4) ewaluację (zał. 1). Każdy z etapów składa się z kilku działań wymagających od studentów wykorzystania innych zasobów oraz kształcących różne kompetencje zawodowe i społeczne.

Szczególne miejsce przypisuje się w projekcie **diagnozie** jako działaniu niezbędnemu do właściwego poznania sytuacji i warunkującemu trafność obranych celów. Podjęcie diagnozy jest pierwszym krokiem w skutecznym projektowaniu, pozwalającym na zdefiniowanie problemu. Obejmuje staranne, uwzględniające punkt widzenia samego zainteresowanego (rodziny, grupy, społeczności) rozpoznanie sytuacji, jej przyczyn, oczekiwań w stosunku do wspierającego i dotychczasowych doświadczeń (Wódz, 1998 s. 134). Jest efektem wielu czynności badawczych, zaś jej celem jest ustalenie stanu faktycznego rzeczy obserwowanych, badanych i analizowanych (Kotlarska-Michalska, 1999, s. 17). Mieści ocenę potrzeb i prawdopodobnych konsekwencji utrzymywania się problemu oraz antycypację zmiany. Ma charakter ciągły, procesualny, uzupełniany sukcesywnie pod wpływem nowych informacji. W pierwszej fazie diagnozy studenci dokonują głównie analizy danych zastanych (*desk research*) danego obszaru. W opisie znajduje się mapa diagnozowanych na danym terenie problemów, przyznawana pomoc i jej główni beneficjenci, dostępna oferta instytucjonalna i pozainstytucjonalna oraz ważne dla mieszkańców miejsca, które mogą być zasobem w realizacji projektu (park, boisko, muzeum, plac zabaw, las, centrum handlowe itp.). Podsumowa-

niem diagnozy stanu jest analiza SWOT, w której seminarzyści dokonują zestawienia słabych i mocnych stron środowiska oraz oceny szans rozwoju i potencjalnych zagrożeń. W następnym kroku wybierają do **badan pogłębionych** konkretną społeczność, grupę, rodzinę lub osobę, którą chcą objąć działaniami. W badaniach własnych określają charakter trudności, identyfikują potrzeby oraz odkrywają zasoby i mocne strony niezbędne w procesie budowania rozwiązań. Badaniami obejmują przede wszystkim adresata/adresatów działań, ale również pracowników danej placówki (kierowników, koordynatorów, opiekunów, terapeutów, animatorów) lub inne osoby ważne z punktu widzenia diagnozy (np. rodziców). Jeśli projekt ma być realizowany w instytucji/organizacji, to jest wskazane w tym miejscu dokonanie szczegółowej charakterystyki miejsca, w tym jego funkcji i zadań.

Podstawą działania może być również doświadczenie zawodowe autorów projektu, zatrudnionych w jednostkach pomocy społecznej (studiujących w trybie niestacjonarnym). Natomiast najrzadziej spotykaną sytuacją jest podjęcie działania na podstawie „ogólnego oglądu problemu/sytuacji” (zob. Wolska-Prylińska, 2010, s. 61) i przekonania, że dany problem jest oczywisty. Wynika to z uznania, że ważną kompetencją przyszłego pracownika jest umiejętność przygotowania i zrealizowania badań w danym obszarze problemowym, a także dokonania podstawowej analizy zebranego materiału, pozwalającej na **uzasadnienie podjęcia dalszych działań**. Wskazanie potrzeby realizacji projektu stanowi element wyzwalający i uzasadniający dalsze kroki. Uzasadnienie zazwyczaj obejmuje tło problemu, jego uczestników, istotę problemu (specyfikę potrzeb), przyczyny oraz skutki problemu, skalę problemu (nawiązanie do wyników badań) i ewentualne dalsze konsekwencje w przypadku niepodjęcia działań (zob. Więckowska, 2010, s. 150).

Ostatnim punktem etapu diagnozy (podtrzymując, iż ma ona charakter ciągły) jest zaprezentowanie **charakterystyki adresatów projektu** wraz z określeniem zasad ich doboru. Precyzyjniejsze dane umożliwiają bardziej adekwatny dobór podejmowanych działań. Obejmują zazwyczaj podstawowe dane demograficzne adresatów (wiek, płeć), specyfikę ich potrzeb, posiadane zasoby, a także profile osobowościowe (w miarę moż-

liwości i na skalę potrzeb). Poczynione na tym etapie diagnozy ustalenia pozwalają na sformułowanie roboczej wersji tytułu projektu¹¹⁾ oraz określenie teoretycznych założeń pracy. Stwarzają również podstawę podjęcia kroku związanego z konstruowaniem **planu działania**.

Pierwszym zadaniem w planowaniu zadań jest sformułowanie **celu głównego** odnoszącego się do tego, co student chce osiągnąć dzięki realizacji działań. Zazwyczaj wiąże się ze „zmianą” lub „poprawą” społecznego funkcjonowania uczestników projektu. Często studenci wskazują też na profilaktykę, kompensację, wzmocnienie bądź rozwój w wybranym aspekcie, adekwatnym do zbadanych potrzeb. Doprecyzowaniem tych dążeń są **cele szczegółowe** projektu, określające konkretne kierunki działań. Obierane cele powinny być klarowne, mierzalne i realne. Jedynie takie umożliwiają dokonanie oceny ich osiągnięcia w procesie ewaluacji. Tymczasem określanie celów sprawia często studentom trudność z powodu mylenia ich z zadaniami. Ma to miejsce na początku pracy koncepcyjnej i zazwyczaj zmienia się w stronę poprawności w miarę precyzowania zadań, a w szczególności przy sprzężeniu celów ze wskaźnikami ewaluacyjnymi (tab. 1). Źle określone cele są trudne (lub niemożliwe) do osiągnięcia, co częstokroć pokazują raporty ewaluacyjne, w których stwierdza się osiągnięcie celu głównego bez konkretnych odniesień do celów szczegółowych.

Warto zaznaczyć, że wśród celów czasem pojawiają się również takie, które mają za zadanie wzmocnić osiągnięte zmiany, choć nie wynikają bezpośrednio z potrzeb. Stanowi to o umiejętności przyjęcia szerszej perspektywy i sprawności doboru rozwiązań podnoszących skuteczność przyjętej strategii. Uzupełnieniem kierunków działań jest wskazanie na **oczekiwane zmiany**, jakie przyniesie realizacja założonych celów w perspektywie krótko i długoterminowej.

---

¹¹⁾ Zaleca się, aby tytuł określał rodzaj działań, problem społeczny, adresatów i miejsce realizacji.

TABELA 1. Przykład operacjonalizacji celów

Cel główny	Cele szczegółowe	Oczekiwane zmiany	Przykładowe zadania / tematy warsztatów lub dyskusji	Ewaluacja – wskaźniki osiągnięcia celu
<p>Poprawa społecznego funkcjonowania samotnych matek i ich dzieci</p> <p>Poprzez wzmocnienie kompetencji opiekuńczo-wychowawczych</p>	<p>Identyfikacja własnych modeli wychowania</p>	<p>Uświadomienie sobie, co jest skutecznym działaniem, a co się nie sprawdza i z czego w związku z tym należy zrezygnować</p>	<p>Co możesz nazwać swoim sukcesem wychowawczym?</p> <p>Co się zazwyczaj sprawdza, a które z działań najczęściej kończą się niepowodzeniem?</p> <p>Co wpływa na Twoje poczucie bycia „dobrą mamą”?</p>	<p>Uczestniczka potrafi opisać własne skuteczne sposoby osiągania celów wychowawczych.</p> <p>Uczestniczka potrafi zidentyfikować nieskuteczne działania wychowawcze.</p>
	<p>Nabywanie umiejętności w zakresie innych modeli wychowania</p>	<p>Wybór satysfakcjonującego (mamę i dzieci) modelu wychowania i umiejętności bieżącej korekty w zależności od osiągniętych efektów</p>	<p>Wymiana doświadczeń w zakresie skutecznych i satysfakcjonujących modeli wychowania pomiędzy mamami</p> <p>W razie potrzeby posługiwanie się przykładami pochodzącymi spoza grupy</p>	<p>Uczestniczka potrafi wymienić cechy różnych modeli wychowawczych oraz ocenić ich przydatność we własnej rodzinie, a także wykazuje postawę otwartą w zakresie poznawania innych punktów widzenia.</p>
	<p>Kształcenie umiejętności identyfikowania swoich mocnych stron</p>	<p>Wzmocnienie poczucia własnej wartości</p>	<p>Trening odkrywania mocnych stron</p> <p>dobrane do potrzeb uczestniczek</p>	<p>Uczestniczka potrafi wskazać swoje mocne strony, szczególnie te związane z rolą matki.</p>
	<p>Zdobycie wiedzy odnośnie sposobów rozwijania kreatywności u dzieci</p>	<p>Twórcze i świadome spędzanie czasu z dziećmi</p>	<p>Warsztaty kreatywności wykorzystujące dowolne techniki i podejścia.</p>	<p>Uczestniczka aktywnie uczestniczy w warsztatach, potrafi sama zaproponować różne formy spędzania czasu z dzieckiem dostosowane do jego preferencji.</p>

Poprawa społecznego funkcjonowania samotnych matek i ich dzieci poprzez wzmocnienie kompetencji opiekuńczo-wychowawczych			
Nabywanie umiejętności identyfikowania potrzeb dzieci	Otwarcie na potrzeby dzieci, dostrzeganie ich, szukanie właściwych sposobów zaspokojenia ich	Co cieszysz się najbardziej z Twojego dziecka? Co lubi robić razem z Tobą?	Uczestniczka potrafi określić potrzeby swojego dziecka, dostrzega potrzeby indywidualne oraz potrzeby, które wymagają jej zaangażowania.
Kształcenie umiejętności wzmocnienia mocnych stron u swoich dzieci	Docenianie dziecka Szacunek dla osiągnięć dziecka	Które z cech Twojego dziecka pomogą Ci w relacjach z innymi? Za co wczoraj pochwaliłaś swoje dziecko? Napisz list adresowany do Twojego dziecka. Napisz, dlaczego jesteś z niego dumna i co jest dla Ciebie cenne w jego zachowaniu, cechach, dokonaniach.	Uczestniczka zdaje sobie sprawę z jej znaczącej roli w procesie wzmocnienia poczucia własnej wartości u swojego dziecka. Uczestniczka potrafi wymienić pozytywne cechy swojego dziecka. Uczestniczka dostrzega drobne sukcesy dnia codziennego i wie, jak je wzmocniać.
Kształcenie wiedzy w zakresie podstaw budowania dobrych relacji rodzic – dziecko	Identyfikacja potrzeb własnych oraz dzieci i umiejętności godzenia ich Wzrost świadomości znaczenia relacji rodzic-dziecko i jej wpływu na przyszłość	Jakie obowiązki najtrudniej jest godzić? Co może w tym pomóc? Wyobraź sobie, że Twój syn/ córkę ma dziś 36 lat. Powiedz kim jest, co robi, jak wygląda jego rodzina, otoczenie. Jakie jego cechy mówią Ci o tym, że może to osiągnąć? Co zawdzięcza Tobie?	Uczestniczka ma poczucie odpowiedzialności za jakość relacji ze swoim dzieckiem. Uczestniczka potrafi wskazać, jakie działania może podjąć, by wzmocnić relację z dzieckiem. Uczestniczka potrafi wskazać na działania budujące relację z dzieckiem i wykazuje gotowość ich realizacji.
Wzmocnienie zasobów interpersonalnych poprzez kontakt z innymi matkami	Rozwój i wzmocnienie sieci wsparcia	Bank czasu – wzajemna pomoc w realizacji zadań dnia codziennego (np. zakupy, odbieranie dzieci z przedszkola, wspólna zabawa dziećmi).	Uczestniczki wykazują zainteresowanie budowaniem sieci wsparcia. Uczestniczki inicjują dogodne dla siebie formy współpracy.

Źródło: opracowanie własne.

TABELA 2. Realizatorzy projektu – przykład

Lp.	Osoby realizujące projekt	Zadania / role / funkcje	Sposób pozyskania / miejsce zatrudnienia
1.	Koordynator (student kierunku <i>praca socjalna</i> – autor projektu)	<ul style="list-style-type: none"> – Koordynacja realizacji projektu; – Pozyskiwanie kadry specjalistów; – Prowadzenie zajęć merytorycznych dotyczących różnych form wsparcia instytucjonalnego (spotkanie nr 5); – Przeprowadzenie ewaluacji korygujących; – Przeprowadzenie ewaluacji końcowej; – Opracowanie raportu końcowego. 	Uniwersytet Śląski
2.	Pracownik socjalny	<ul style="list-style-type: none"> – Udział w badaniach na rzecz diagnozy; – Konsultacje w trakcie trwania projektu; – Realizacja spotkania nr 4 i 7; – Udział w ewaluacji korygującej. 	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Katowicach
3.	Terapeuta	<ul style="list-style-type: none"> – Przeprowadzenie zajęć merytorycznych dotyczących terapii rodzin (spotkanie nr 3); – Konsultacje indywidualne dla uczestników po każdym spotkaniu; – Udział w ewaluacji korygującej. 	Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Gliwicach
4.	Wolontariuszka	<ul style="list-style-type: none"> – Pomoc w organizacji dnia otwartego dla rodziców; – Zabawa z dziećmi podczas spotkania nr 4 i 7; – Udział w spotkaniu nr 8 – pomoc w realizacji warsztatów plastycznych; – Udział w ewaluacji korygującej. 	Studentka kierunku <i>praca socjalna</i> na Uniwersytecie Śląskim

Źródło: opracowanie własne.

Cenną umiejętnością nabywaną w trakcie pracy nad projektem i sprzyjającą realizacji założonych celów jest pozyskiwanie partnerów. W zależności od roli pełnionej w projekcie będą to współrealizatorzy lub sponsorzy¹²⁾. Określając **współrealizatorów projektu** ważne jest jasne i adekwatnie do posiadanych kompetencji zdefiniowanie ich zadań (tab. 2). Głównym wy-

¹²⁾ Osoby fizyczne lub prawne, które wspierają działanie finansowo, rzeczowo lub usługowo.

konawcą działań jest w zdecydowanej większości przypadków sam autor, pełniący zazwyczaj rolę koordynatora, osoby prowadzącej spotkania i ewaluatora. Oprócz tego studenci często nawiązują współpracę ze specjalistami danego obszaru (pracownik socjalny, psycholog, pedagog, prawnik, lekarz, terapeuta, trener, coach itp.) lub wolontariuszami.

Kolejnym niezbędnym w projektowaniu działaniem jest **wybór metody pracy socjalnej** wraz z jej uzasadnieniem. Istotą tego kroku jest umiejętność powiązania nabytej w trakcie studiów wiedzy w zakresie metod pracy socjalnej z konkretnymi działaniami adresowanymi do osób, grup czy społeczności. Analiza dotychczas powstających w Studium Pracy Socjalnej projektów pokazuje, że metodą dominującą jest praca z grupą, w drugiej kolejności – organizowanie społeczności lokalnej, a ostatnią – praca z indywidualnym przypadkiem. Odmienne natomiast niż w praktyce pracy socjalnej, gdzie najczęściej pracuje się na podstawie *case work*. Można to potraktować jako atut trenowania umiejętności w zakresie wykorzystywania metod rzadziej stosowanych w praktyce pracy socjalnej. Wskazać przy tym należy, iż nierzadko w projektach łączy się metody, proponując obok pracy grupowej dodatkowo pracę z indywidualnym przypadkiem (jednostką lub rodziną) lub proponując działania wpisujące się w obszar wszystkich podstawowych metod pracy socjalnej, wykorzystując wybrane ich elementy adekwatnie do postawionych celów.

Etap **wdrożenia** rozpoczyna się wyborem **miejsca realizacji projektu**, czyli osadzeniem działań w konkretnej przestrzeni, co okazuje się mieć duże znaczenie dla powodzenia planowanych aktywności. Najczęściej projekty są realizowane w jednym miejscu, łatwo dostępnym dla uczestników, co sprzyja wykonaniu założonych zadań. Działania zlokalizowane w kilku różnych miejscach powodują konieczność przemyślenia sposobu dotarcia do nich, dodatkowych kosztów i czasu, co niesie ryzyko niższego zainteresowania wśród uczestników. Czasem bowiem okazuje się, że atrakcyjne samo w sobie działanie, np. wycieczka do parku, teatru, galerii sztuki czy muzeum, nie cieszy się wysoką frekwencją ze względu na długi czas trwania, konieczność zmiany planu dnia czy koszty dojazdu.

Określeniu miejsca realizacji towarzyszy również wskazanie **czasu trwania** projektu. Uwzględnić się przy tym: czynności przygotowawcze, wdro-

zenie projektu i czynności ewaluacyjne. Jest to istotne ze względu na stosunkowo długi czas trwania całego przedsięwzięcia, który obejmuje od 1,5 roku do 2 lat – począwszy od fazy koncepcyjnej aż do ewaluacji podjętych działań. Doprecyzowaniu ram czasowych projektu służy szczegółowy **harmonogram działania**, który pozwala na osiąganie zakładanych celów we właściwym czasie. Określa czas trwania poszczególnych zadań, porządkuje je w logicznej kolejności i wskazuje, które powinny być podjęte równoległe dla osiągnięcia oczekiwanych efektów. Jednym z najczęściej spotykanych błędów na tym etapie jest zamykanie harmonogramu wdrożeniem, z pominięciem fazy ewaluacji.

Najbardziej rozbudowaną częścią projektu jest **plan działań** (zadań), zawierający ich obszerny opis. Ze względu na dominację metody grupowej zazwyczaj działania są realizowane w formie spotkań obejmujących warsztaty o charakterze edukacyjnym, terapeutycznym, rozwojowo-wzmacniającym, aktywizującym lub integracyjnym. Czasem przyjmują postać pikników, gier miejskich czy akcji społecznych, a w przypadku pracy z jednostką mają charakter pracy edukacyjno-wspierająco-rozwojowej, z wyłączeniem metod grupowych. Zaleca się, aby każde z działań zawierało:

- wyraźnie określone cele (pokrywające się z celami szczegółowymi projektu),
- oszacowany czas trwania (dopasowany do możliwości uczestników i pozwalający na realizację zaplanowanych działań),
- wskazanych adresatów i realizatorów (rozróżnienie, jeśli poszczególne spotkania są dedykowane innym osobom/grupom, np. rodzicom i dzieciom),
- określone metody/formy pracy (np. warsztat, prezentacja, film, burza mózgów, wycieczka, trening taneczny, zajęcia sportowe) oraz wymagane pomoce (np. laptop, markery, flipchart, papier, produkty spożywcze, farby).

Wskazane elementy pozwalają na rzetelne przygotowanie etapu wdrożenia. Ułatwiają oszacowanie kosztów i precyzują zakres działań partnerów projektu. Plan każdego spotkania powinien uwzględniać poszczególne aktywności, adekwatnie do zaplanowanego czasu trwania oraz zawierać wprowadzenie, rozwinięcie i zakończenie działań. Wskazane jest opracowanie

scenariuszy warsztatów, gier, ćwiczeń wraz z ewentualnym odwołaniem do aneksu, w którym umieszcza się instrukcje, wskazówki, prezentacje, formularze, testy itp. Poszczególne zadania powinny dążyć do osiągnięcia zakładanych celów przy jednoczesnym uwzględnianiu potencjału i możliwości (fizycznych, poznawczych) uczestników. Do najczęściej występujących tu trudności zalicza się brak związku działań z celami (student chce zrealizować ciekawy warsztat, który jednak nie przyczyni się do osiągnięcia założonych w spotkaniu celów), niedostosowanie czasu trwania do planowanych aktywności (za mało lub za dużo czasu) oraz brak pomysłu na ewaluację korygującą, co skutkuje zazwyczaj jej brakiem. Tymczasem uwzględnianie w działaniach **ewaluacji on-going** pozwala na uzyskanie niezbędnej wiedzy na temat kierunków dalszych działań oraz doskonali własną praktykę, dzięki zwiększaniu jej przejrzystości i obiektywności (Ornacka, 2003, s. 77). Ewaluacja umożliwia bieżącą weryfikację osiągnięcia zakładanych efektów, bada stopień zadowolenia z tematyki i formy prowadzonych zajęć oraz pozwala na szybką korektę w przypadku konieczności wprowadzenia zmian. Powinna być przemyślana i dostosowana w formie do możliwości uczestników. W przypadku dzieci może to być zabawa podsumowująca spotkanie, w przypadku młodzieży mini-quiz, a w przypadku dorosłych krótka ankieta lub rundka, w której uczestnicy udzielają informacji zwrotnej. Oczywiście ważną metodą ewaluacji jest również obserwacja dokonywana przez koordynatorów podczas realizacji zadań. Jej przeprowadzenie wymaga jednak uprzedniego określenia wytycznych odnośnie do tego, co podlega obserwacji (np. aktywność, współpraca, tempo pracy, sposób komunikowania się, sposoby radzenia sobie z konfliktami w zespole).

Nie mniej istotnym elementem projektowania jest określenie **uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych** realizacji zadań. Kształci to u przyszłych absolwentów umiejętność identyfikowania mocnych i słabych stron projektu oraz szacowania szans i zagrożeń na drodze jego wdrażania. Prezentacji dokonuje się zazwyczaj w formie analizy SWOT, a refleksyjny charakter tego zadania służy antycypowaniu barier i utrudnień, co pozwala na przemyślenie innych rozwiązań i przygotowanie alternatyw. Bywa, że pod wpływem analizy korekcie ulega pierwotny plan działań, zastępowany pomysłem obciążonym mniejszym ryzykiem niepowodzenia.

Kolejny (choć nie obligatoryjny) punkt projektu to jego **promocja**, która obejmuje szereg działań o charakterze propagującym podejmowaną inicjatywę. Są to zazwyczaj plakaty informujące o realizacji projektu, zaproszenia do udziału, ulotki zawierające istotne założenia projektu, broszury obejmujące jego charakterystykę, „wydarzenia” umieszczane w mediach społecznościowych czy informacje na stronach internetowych partnerów projektu. Elementem wymagającym dopracowania jest promowanie projektu również po jego zakończeniu, co może mieć miejsce w postaci udostępnienia wyników ewaluacji (osiągnięć) oraz złożenia oficjalnych podziękowań zarówno uczestnikom, jak i współrealizatorom.

Wymóg realizacji projektów stawia przed studentami zadanie opracowania **kosztorysu** i podjęcia starań o pozyskanie środków. Poprawnie sporządzony budżet musi być racjonalny, przejrzysty i ściśle związany z częścią merytoryczną projektu. Zaleca się, by obejmował zarówno koszty osobowe, jak i rzeczowe wraz z określeniem przewidywanych źródeł finansowania. Choć udział specjalistów w projekcie opiera się zazwyczaj na wolontariacie lub jest realizowany w ramach ich zatrudnienia w danej placówce, to wskazane jest nadanie tej pracy wymiernej wartości, doceniającej udział poszczególnych osób i ich kompetencje. Wysoko cenioną umiejętnością jest pozyskiwanie środków zewnętrznych na pokrycie kosztów rzeczowych projektu. Korzystanie ze środków własnych studenta jest ostatecznością. W dotychczasowej praktyce udało się studentom otrzymać kilkanaście grantów, uzyskać zgody na darmowe przejazdy komunikacją miejską, wynegocjować zniżki lub uzyskać darmowe wstępy (m.in. na basen, do kina, filharmonii, wybranych muzeów, sali zabaw) oraz zebrać środki pieniężne/rzeczowe od firm (różnych branż) i prywatnych darczyńców. Dodatkowym wsparciem sponsorów są nieodpłatne usługi, np. zaprojektowanie plakatów, wykonanie usługi ksero, przygotowanie strony internetowej.

Prezentacja stanu **wdrożenia projektu** wymaga odniesienia do harmonogramu działań wraz z określeniem, co zostało zrealizowane, a czego nie udało się podjąć. Niezmiernie rzadko zdarza się, że projekt udaje się przeprowadzić w pełni zgodnie z założeniami czasowymi, budżetowymi, zadaniowymi i kadrowymi (zob. Wolska-Prylińska, 2010, s. 59). Wielość czynników wpływających na proces implementacji modyfikuje ostateczny

jego kształt. Brak pełnej zgodności z planem nie jest więc traktowany jako błąd w działaniu. Od studenta wymaga się jednak rzetelności określenia, w jakim stopniu projekt udało się wdrożyć¹³⁾, co wymagało zmiany i jakie nieprzewidziane okoliczności miały na to wpływ. Uzasadniona zmiana pierwotnych ustaleń jest traktowana jako umiejętność szybkiej reakcji i sprawność dostosowania działań do nowej sytuacji.

Integralną część projektu stanowi jego **ewaluacja**. Najczęściej występującą trudnością jest funkcjonujące wśród studentów przekonanie, że wykonuje się ją dopiero po zakończeniu działań. Tymczasem proces ewaluacji wymaga przemyślenia i przygotowania koncepcyjnego jeszcze zanim projekt wejdzie w fazę realizacji. Dobrze zaplanowana ewaluacja pomaga zweryfikować poprawność celów szczegółowych i zadań im odpowiadających. Za celowe uznaje się określenie rodzajów ewaluacji podejmowanych w projekcie, jej podmiotów, przedmiotu, osób realizujących, przyjętych metod i technik, a także pytań ewaluacyjnych i wskaźników osiągnięcia celów. Poprawnie przygotowane badania pozwalają na uchwycenie dynamiki zmian i podejmowanie dalszych działań. Rzutują ponadto na rzetelność **raportu ewaluacyjnego**, stanowiącego kluczowe podsumowanie całego przedsięwzięcia. Wskazane jest odniesienie się w nim do każdego z ustalonych na wstępie celów szczegółowych wraz z określeniem stopnia ich osiągnięcia (lub braku). Za niewystarczającą uznaje się więc ocenę działań na podstawie ich atrakcyjności (nie wystarczy, aby zajęcia „się podobały”) czy deklaracji chęci ponownego wzięcia udziału w podobnym projekcie. Cenne natomiast jest wzbogacenie raportu o rekomendację opartą na poczynionych wnioskach. Autorzy zawierają tu zazwyczaj sugestie, co wymagałoby zmiany, rozwinięcia, wzmocnienia lub z czego można zrezygnować w ewentualnej kolejnej edycji projektu.

***

Zaprezentowane w niniejszym tekście wytyczne do poszczególnych części pracy nie zawsze znajdują miejsce w ostatecznych wersjach projektu. Jak

¹³⁾ Zdarzają się projekty będące (w momencie obrony) jeszcze w fazie wdrażania ze względu na ich szerszy zakres, konieczność przesunięcia działań (np. na okres wakacyjny), nieprzewidziane utrudnienia wpływające na potrzebę zmiany harmonogramu.

zaznaczono, projekty są pracami samodzielnymi, powstającymi w procesie twórczym, uwzględniającym subiektywną wizję autorów, w tym ich możliwości i preferencje. Zarysowane ramy mają służyć jako wskazówki, a nie pokazywać jedynie słuszną drogę działania. Docenia się zatem udane próby modyfikowania i udoskonalania projektów.

PODSUMOWANIE

Kształcenie przez projektowanie posiada wiele atutów, wśród których do najważniejszych można zaliczyć aktywizowanie w edukacji, łączenie obszarów badawczych z praktyką i wieloaspektowy rozwój kompetencji zawodowych. Projekt to pierwsze, przeprowadzone zgodnie z metodologią projektowania w pracy socjalnej, samodzielne przedsięwzięcie, w którym student odpowiedzialny jest za każde z planowanych działań, co wpływa na doświadczanie trudu i złożoności zadań, ale też wyjątkowej satysfakcji z osiągnięć. Projektowanie pozwala na kształcenie i sprawdzenie w działaniu wielu umiejętności, czyniąc ze studentów refleksyjnych praktyków, podejmujących namysł nad działaniem, własną postawą, stopniem gotowości i predyspozycjami do zawodu (lub ich brakiem). Studenci dzięki udziałowi w projekcie mają możliwość oceny swoich umiejętności i stopnia zaangażowania. Biorąc aktywny udział w budowaniu relacji oraz dokonując krytycznej autoanalizy, pozwalającej na określenie mocnych i słabych stron swojego przygotowania do pracy w zawodzie. Na każdym etapie projektowania mają możliwość doskonalenia stosowania metod pracy z poszczególnymi grupami odbiorców, korzystając przy tym z autorskich narzędzi diagnostycznych i ewaluacyjnych. Wzbogacają bez wątpienia swoje doświadczenia osobiste i zawodowe oraz zyskują poczucie sprawstwa, co jest wartością nie do przecenienia u progu wejścia na rynek pracy.

BIBLIOGRAFIA

- Barbier, J.-M. (2006). *Działanie w kształceniu i pracy socjalnej*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk.
- Chłudziński, M., Przybylski, W. (2004). *Jak skutecznie napisać projekt socjalny?* Warszawa: Wydawnictwo Verlag Dashöfer.

- Ciczkowski, W. (1999). Projekt socjalny w środowisku lokalnym. Założenia teoretyczno-metodologiczne. W: W. Ciczkowski, *Bezpieczeństwo człowieka w środowisku lokalnym* (s. 295–302). Olsztyn: WSP.
- Dutkiewicz, J. (2002). Przedstawienie dorobku Szkoły Policealnej Pracowników Służb Społecznych w Poznaniu w zakresie konstruowania i realizacji projektów socjalnych. W: A. Kotlarska-Michalska, *Obszary pracy socjalnej w teorii i praktyce* (s. 237–240). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Dymowska, M., Ciczkowska-Giedziun, M. (2016). Projekt socjalny w kształceniu do pracy socjalnej – refleksje nad działaniem. W: M. Kawińska, J. Kurtyka-Chałas, *Praca socjalna jako dyscyplina naukowa? Współczesne wyzwania wobec kształcenia i profesji* (s. 335–348). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW.
- Kantowicz, E. (2001). *Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Kantowicz, E. (2011). *Koncepcje i praktyka działania społecznego w pracy socjalnej*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Kotlarska-Michalska, A. (1999). Projektowanie zmian społecznych. Zasady opracowywania projektów socjalnych. Rodzaje projektów socjalnych. W: A. Kotlarska-Michalska, *Diagnozowanie i projektowanie w pracy socjalnej* (s. 37–56). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Marynowicz-Hetka, E., Piekarski, J. (1996). Projekt działania i jego funkcje. W: E. Marynowicz-Hetka, J. Piekarski, *Wokół problemów działania społecznego* (s. 175–180). Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk.
- Niesporek, A. (2007). Projekt socjalny. W: S. Pawlas-Czyż, K. Wódz, *Praca socjalna wobec współczesnych problemów społecznych* (s. 75–81). Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Ornacka, K. (2003). Ewaluacja między naukami społecznymi a pracą socjalną. *Zeszyty Pracy Socjalnej*, 8. Kraków: UJ.
- Wasilewska-Ostrowska, K. (2013). Projekt socjalny jako element profesjonalnego kształcenia służb społecznych. W: A. Kotlarska-Michalska, K. Piątek, *Praca socjalna – jej dyskursy, usytuowania i profile* (s. 193–202). Toruń–Bydgoszcz: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Więckowska, E. (2010). Projekt socjalny. Przygotowanie i wdrożenie. W: M. Sędzicki, *Rodzina i dziecko w obszarze pracy socjalnej* (s. 143–163). Warszawa: Wydawnictwo APS.
- Wolska-Prylińska, D. (2010). *Projekt socjalny w kształceniu i działaniu społecznym*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk.
- Wódz, K. (1998). *Praca socjalna w środowisku zamieszkania*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk.
- Wódz, K., Niesporek, A. (2010). Projekt socjalny – metodyka projektowania, promocja organizacji i działań socjalnych. W: S. Pawlas-Czyż, E. Leśniak-Berek, *W kręgu zagadnień profesjonalizacji zawodu pracownika socjalnego* (s. 31–48). Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk.

Akty prawne:

Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o pomocy społecznej (Dz.U. 2015, poz. 1310).

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018, poz. 1668).

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 27 września 2018 r. w sprawie studiów (Dz.U. 2018, poz. 1861).

**PROJECT MANAGEMENT IN SOCIAL WORK BASED
ON THE EXAMPLE OF SOCIAL PROJECTS CARRIED OUT
IN THE STUDY OF SOCIAL WORK OF THE INSTITUTE
OF SOCIOLOGY THE UNIVERSITY OF SILESIA**

ABSTRACT

The education towards the job of a social employee requires the learning of specific knowledge that ensures the interdisciplinary and versatile preparation of a future professional. In this aspect, social projects are of particular importance as due to their multitasking requirements they stimulate student activity, allow for the combination of knowledge with action and activate reflexive behaviour, which allows for the evaluation of the designed activities. The preparation and implementation of projects are related to the necessity to assume a number of roles, creating the opportunity to test oneself in new activities and to determine the degree of self-readiness to do/perform the job. The aim of the article is to highlight the educational values of designing and presenting the structure of social projects realized at the Social Work Unit at the Institute of Sociology of the University of Silesia. The text also points out the difficulties that occur during the specific stages of project work and provides tips in order to avoid such difficulties.

Keywords: social project, education for social work, social work

ZAŁĄCZNIK 1

Struktura części projektowej prac dyplomowych realizowanych w Studium Pracy Socjalnej UŚ

1. **Diagnoza**
  - 1.1. Identyfikacja problemu oraz diagnoza stanu
  - 1.2. Diagnoza pogłębiona
  - 1.3. Uzasadnienie podjęcia projektu
  - 1.4. Charakterystyka adresatów projektu
2. **Budowanie planu**
  - 2.1. Cele proponowanych w projekcie działań:
    - a. ogólny cel/cele projektu
    - b. cele uszczegółowione
    - c. oczekiwane zmiany
  - 2.2. Osoby uczestniczące w realizacji projektu – realizatorzy projektu
  - 2.3. Wybór i uzasadnienie metod/y pracy socjalnej
3. **Realizacja planu**
  - 3.1. Czas trwania i miejsce realizacji projektu
  - 3.2. Poszczególne etapy realizacji projektu (harmonogram działania)
  - 3.3. Szczegółowy opis działań (cel, czas, miejsce, osoby uczestniczące, metody/formy pracy, pomoce/sprzęt, plan spotkania (działania) oraz opis realizacji)
  - 3.4. Uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne realizacji działań, niezbędne zasoby (analiza SWOT)
  - 3.5. Kosztorys projektu
  - 3.6. Wdrożenie projektu
4. **Ewaluacja projektu**
  - 4.1. Rodzaje ewaluacji wykorzystane w projekcie
  - 4.2. Podmiot ewaluacji
  - 4.3. Przedmiot ewaluacji
  - 4.4. Osoby przeprowadzające ewaluację
  - 4.5. Metody i techniki ewaluacji
  - 4.6. Pytania ewaluacyjne i wskaźniki zmian
  - 4.7. Raport ewaluacyjny
  - 4.8. Sposób wykorzystania rezultatów ewaluacji – rekomendacje